

1988-01-01

ทฤษฎีระบอบการเมืองไทย : กรอบการวิเคราะห์โครงสร้างรัฐ

ชัยอนันต์ สมทาวณิช

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/cujss>

Part of the [Social and Behavioral Sciences Commons](#)

Recommended Citation

สมทาวณิช, ชัยอนันต์ (1988) "ทฤษฎีระบอบการเมืองไทย : กรอบการวิเคราะห์โครงสร้างรัฐ," *Journal of Social Sciences*: Vol. 25: Iss. 2, Article 5.

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/cujss/vol25/iss2/5>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Social Sciences by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

ทฤษฎีระบบการเมืองไทย : กรอบการวิเคราะห์ไตรลักษณ์รัฐ

ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ไตรภาค ของเหตุผลแห่งรัฐ

โดยธรรมชาติแล้ว มีพลัง 3 ด้านที่ขับเคลื่อนมนุษย์ให้มาอยู่ร่วมกันในสังคมภายใต้อำนาจที่เหนือกว่าครอบครัวและชุมชน พลัง 3 ด้านนี้มีอยู่นับตั้งแต่แรกเริ่มที่มนุษย์มีสถาบันขั้นต้น และมีสืบทอดมาจนปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นบริบททางสังคม-เศรษฐกิจและการเมืองแตกต่างกันอย่างไร

พลังทั้งสามด้าน ได้แก่ ความกลัว ความปรารถนาที่จะมีชีวิตรอดอยู่อย่างมีความสุข และความต้องการที่จะอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี

พลังขับเคลื่อนสามประการนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงอยู่แห่งรัฐ และเป็นเหตุผลสามด้านของการใช้อำนาจรัฐ แต่ก็เป็นความคาดหวังสามด้านของคนในสังคมที่ต้องการการตอบสนองจากรัฐด้วย

ความกลัว มนุษย์มีความกลัวอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะในสมัยที่ยังไม่เข้าใจธรรมชาติ ไม่สามารถครอบคลุมธรรมชาติได้ หรือในสมัยที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ความกลัวของมนุษย์มีทุกระดับ นับตั้งแต่กลัวตนเอง (ความไม่เชื่อใจ ไม่แน่นอนใจ)

กลัวความตาย กลัวการสูญเสียสิ่งที่รัก หวงแหน และเป็นเจ้าของ กลัวการถูกรุกราน กลัวถูก
โต้ตอบเมื่อไปรุกราน

เพราะมนุษย์มีความกลัว มนุษย์จึงแสวงหาความมั่นคงปลอดภัย ซึ่งหลักประกันขั้นต่ำ
ได้แก่ ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต การดำรงชีพ-ประกอบอาชีพ และทรัพย์สินทั้งที่เป็นความ
มั่นคง-ปลอดภัยภายในสังคม และจากการรุกรานของพลังภายนอกสังคม

ความต้องการความมั่นคง เพราะความกลัวที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม ก่อให้เกิด
ความเชื่อ อุดมการณ์ ลัทธิ ศาสนาต่าง ๆ

ความมั่นคงทางกายภาพและทางจิตใจ นำไปสู่กำเนิด และพัฒนาการของโครงสร้าง
หรือกลไก 2 ด้านในสังคม คือ กลไกกำลังบังคับ กับ กลไกอุดมการณ์

ความปรารถนาที่จะมีชีวิตรอดอยู่อย่างมีความสุข เมื่อมนุษย์อยู่รอดได้และมีความสุข
มั่นคงขั้นต่ำในชีวิต การประกอบอาชีพ ถิ่นที่อยู่ และทรัพย์สินแล้ว มนุษย์ย่อมแสวงหาชีวิต
ที่มีความสุข ซึ่งนำไปสู่การสะสมเพื่อวันข้างหน้า บิหน้า ทศวรรษหน้าและเพื่อลูกหลาน การ
มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขนี้ ด้านหนึ่งหมายถึง การอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองที่เป็นธรรม ไม่กดขี่
ไม่เอาเปรียบ หากเป็นอำนาจการปกครองที่ให้ความ “ร่วมเย็น” ชีวิตภายใต้อำนาจรัฐจึงจะ
“เป็นสุข” เงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งเป็นหลักประกันของการมีชีวิตที่เป็นสุขในระยะยาวก็คือ
การรับรองสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล

ในแง่นี้ ความร่วมเย็น กับความเป็นสุข จึงเกิดขึ้นได้โดยความร่วมมือกันในสัดส่วน
ที่เหมาะสมระหว่างอำนาจรัฐกับส่วนต่าง ๆ ของสังคม

ในประวัติศาสตร์สังคม ความร่วมเย็น เป็นสุข มิได้มีอยู่เสมอไป บางสมัยก็มีแต่
“ทุกข์เจ็ญ” เพราะสภาพชีวิตความ “ยากจน - ข้นแค้น” หรือไม่ก็เกิดจากสภาพการณ์ “ข้าวยาก-
หมากแพง” นอกจากนั้นสังคมที่ “ร่วมเย็น - เป็นสุข” จะต้องเป็นสังคมที่ความร่วมเย็น เป็นสุข
นั้นแผ่ขยายวงกว้างออกไป มิใช่จำกัดวงแคบถึงความร่วมเย็น เป็นสุข (อย่างน้อยในปัจจุบัสมิ
ความมั่นคง) มีมากเท่าใด “ความชอบธรรม” “ความเป็นธรรม” ก็มีมากขึ้นเท่านั้น

ความต้องการที่จะอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีศักดิ์ศรี มนุษย์จึงมีไม่
เฉพาะภาษา แต่ยังมีเพลง มีการละเล่น มีการกีฬา และมีการสังสรรค์กัน นับตั้งแต่วัยเด็ก

จนถึงผู้ใหญ่ ความต้องการที่จะอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี สะท้อนจากความปรารถนาในการมีส่วนร่วม ดังจะเห็นได้จากการเต้นระบำ ทำเพลง การละเล่นของเด็ก การกีฬา ซึ่งคนที่เข้าร่วมในกิจกรรมดังกล่าวต่างใช้กิจกรรมเหล่านั้นเป็นเวที และกระบวนการของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีหลายรูปแบบ และหลายระดับ ในบางกรณีก็มีอาณาบริเวณที่ซ้อนกันอยู่ เราจะกล่าวถึงการมีส่วนร่วมเพียงด้านใดด้านหนึ่ง หรือในระดับใดระดับหนึ่งไม่ได้ แต่จะต้องพิจารณาพหุมิติ และหลายระดับของการมีส่วนร่วมทางสังคม วัฒนธรรม ทางเศรษฐกิจ และทางการเมือง

ดังนั้น พลังสามด้านที่เกาะเกี่ยว และซับซ้อนซึ่งกันและกันนี้ จึงก่อให้เกิดไตรภาค ของเหตุผลแห่งรัฐ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม ต่างเกิดมาจากเหตุผลทั้งสามนี้ และแต่ละเหตุผลต่างเป็นอุปสรรคแก่กัน

โดยสรุปก็คือ

ความกลัว- → ความต้องการความมั่นคง ปลอดภัย
 ความสุข- → การพัฒนาคุณภาพชีวิต
 ความมีศักดิ์ศรี- → ความต้องการที่จะมีส่วนร่วม

วิถีแห่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม

การศึกษา - วิเคราะห์วิถีแห่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม จะกระทำได้อีกต่อเมื่อมีการพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องกัน 3 ประเด็น ดังนี้

(1) โครงสร้างของรัฐ และสังคมเป็นอย่างไร รัฐมีภารกิจด้านใดบ้างภารกิจใดเป็นด้านหลัก ภารกิจใดเป็นด้านรอง ในภารกิจหลักๆ เหล่านั้น ด้านใดเป็นด้านที่เด่น ในเวลาใดสมัยใด และได้รับทรัพยากร (ทั้งด้านวัตถุและกำลังคน) ไปมากที่สุด

(2) โครงสร้างของรัฐ กับ โครงสร้างทางสังคม โดยเฉพาะโครงสร้างทางเศรษฐกิจนั้น มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร โครงสร้างใดมีน้ำหนักในการกำหนดลักษณะบทบาท-หน้าที่ และการเปลี่ยนแปลงในอีกโครงสร้างหนึ่งมากกว่ากัน และต่างได้รับผลจากพลังภายนอกสังคมอย่างไรบ้าง

(3) ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงสังคม ถูกผลักดันโดยปัจจัยใด จะเป็น “การต่อสู้ทางชนชั้น” หรือจากพลังกดดันที่มีลักษณะหลากหลายที่ไม่จำเป็นจะต้องเป็นการต่อสู้ทางชนชั้นเท่านั้น แต่อาจเกิดจากความพยายามของรัฐในการเข้าแทรกแซงทางสังคมและจากอันตรกิริยาโต้กลับของพลังทางสังคมอันหลากหลายที่รวมทั้งชนชั้นและกลุ่มชนอื่นๆ ที่อาจมีลักษณะผสมทั้งทางด้านชนชั้น ทางภูมิภาค-ท้องถิ่น ทางศาสนา ทางอุดมการณ์-ความเชื่อ และวิถีชีวิตก็เป็นได้

รูปแบบแห่งความสัมพันธ์

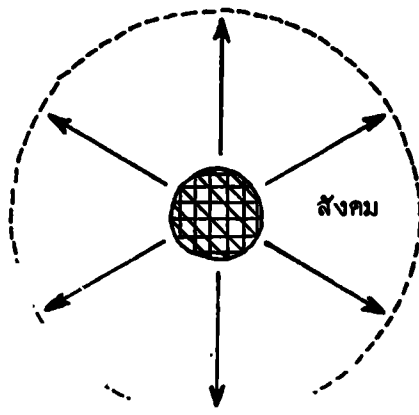
รูปแบบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม มี 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ

- (1) รัฐล้อมสังคม
- (2) สังคมล้อมรัฐ
- (3) สังคมร่วมรัฐ

การกำหนดว่ารูปแบบใดเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เด่นชัดนั้น อาศัยหลักเกณฑ์ 3 ประการ คือ

- ก. ความสามารถในการควบคุม กำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลง และรักษาสถานภาพเดิมของความสัมพันธ์นั้นไว้ว่าขึ้นอยู่กับฝ่ายใด
- ข. การกระจายตัวทางโครงสร้างและหน้าที่
- ค. ความเป็นอิสระและสมรรถนะในการปรับตัวและใช้ความเป็นอิสระนั้นกำหนดรูปแบบและทิศทางของความสัมพันธ์ ทั้งที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลไกของรัฐ-กลไกนอกระบบอำนาจรัฐ และความสัมพันธ์ระหว่างกลไกนอกระบบอำนาจรัฐด้วยกันเอง

(1) รัฐล้อมสังคม

ในภาพนึ่งกลมแทนอำนาจรัฐและกลไกอำนาจรัฐ ซึ่งมีลักษณะเด่น 4 ประการที่สังคมยังไม่มี หรือมีแต่ยังไม่เป็นระบบคือ

ก. ศูนย์อำนาจมีเหตุผลแห่งการดำรงอยู่ที่ชัดเจน และมีไครภาคแห่งเหตุผลที่จะดำรงอยู่อย่างถาวร กล่าวคือมีความปรารถนาที่จะสืบทอดเหตุผลแห่งการดำรงอยู่นั้น

ข. มีศูนย์รวมอำนาจที่เข้มข้น และชัดเจน ทั้งอำนาจทางสังคม-วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจ และทางการเมือง

ค. อย่างน้อยศูนย์อำนาจนั้นมีอาณาบริเวณที่จะต้องปกป้องอย่างชัดเจน แม้ว่าอาณาบริเวณที่เป็น *ขอบวง* แห่งอิทธิพลและอำนาจทางบ้านสังคม-วัฒนธรรม ทางเศรษฐกิจ และทางการเมือง-การทหาร จะไม่แน่นอน

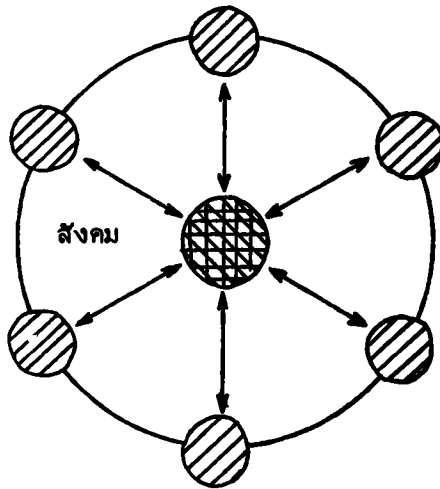
ง. ศูนย์อำนาจมีกลไกทั้งทางค้ำกำลังบังคับและค้ำอุคมการณ์ที่ชัดเจน มีการจัดตั้งที่เป็นระบบ มีการแสวงหาทรัพยากรเข้ามาหล่อเลี้ยงกลไกนั้นอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

ตัวแบบง่าย ๆ นี้แสดงให้เห็นว่าในขณะที่ส่วน ซึ่งเป็นศูนย์และแกนของอำนาจรัฐมีลักษณะ 4 ประการดังกล่าวนี้ ส่วนรอบนอกยังคงมีความต้องการเฉพาะแก่การมีชีวิตอยู่อย่างอยู่รอดปลอดภัย ไร้การจกตั้ง หรือมีการจัดตั้งแต่ไม่เป็นระบบไม่เข้มแข็ง มีทรัพยากรและความสามารถในการระดมหรือเพิ่มพูนทรัพยากรน้อย มีสมรรถนะในการป้องกัน--รักษาตนเอง และทรัพย์สินต่ำ และมีระบบความคิด--ความเชื่อ ตลอดจนชนบประเพณี วิถีชีวิตที่เรียบง่ายไม่สลบซับซ้อน ที่สำคัญก็คือ มีลักษณะอยู่อย่างไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบกับชุมชนในขอบวงอิทธิพลและอำนาจของศูนย์กลางมากเท่าใดนัก

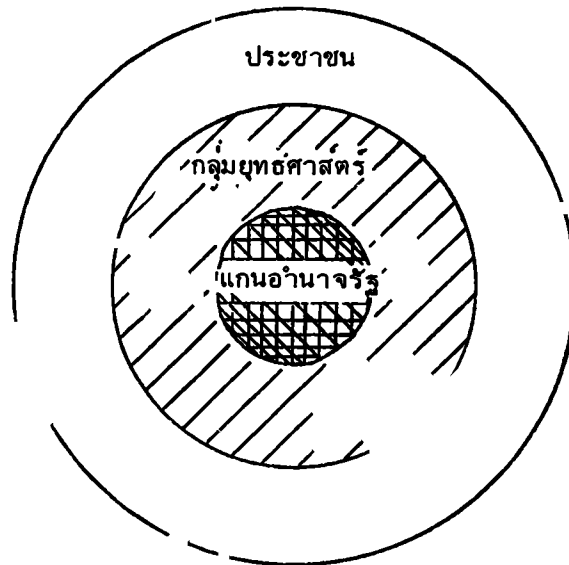
ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์อำนาจกลางกับชุมชนรอบนอกในสังคมนี้สรุปรวบยอดได้ว่าเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์แบบ *รัฐล้อมสังคม* อำนาจที่ศูนย์กลางและศูนย์กลางจึง *มิใช่เป็นเพียง* แกนทางการเมือง-การปกครองเท่านั้น แต่เป็นแกนของสังคม ด้วย การล่มสลายของศูนย์กลางจึงเป็นการล่มสลายของสังคมด้วย สภาพการณ์เช่นนี้เป็นกรณีสุดโต่งของการที่รัฐล้อมสังคม ภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้อำนาจจากศูนย์กลางจะเป็นผู้กำหนดบทบาทของคนทุกประเภทในสังคม เช่น การมีวรรณะ ระบบศักดินา เป็นต้น กำหนดคุณค่าและความดีงามทั้งปวงด้วย

ทั้งนี้ได้หมายความว่า การที่รัฐล้อมสังคมนั้น ส่วนต่างๆ ของสังคมจะมีการติดต่อสัมพันธ์กับอำนาจรัฐอย่างสม่ำเสมอ หรือมีความกดดันจากศูนย์กลางอยู่ตลอดเวลา การล้อมสังคมของรัฐไม่จำเป็นว่าจะเป็นการล้อมแบบมีอันตรกิริยา (interaction) กับทุกๆ ส่วนของสังคมตลอดเวลา ส่วนที่อยู่ห่างไกลออกไปอาจมีอันตรกิริยากับอำนาจรัฐน้อยมาก การกล่าวถึงตัวแบบ “รัฐล้อมสังคม” จึงมีรายละเอียดภายในเกี่ยวกับความมากน้อย (degree) และรูปแบบและเนื้อหาของอันตรกิริยาอีกมากมาย ซึ่งจะไม่กล่าวในรายละเอียดไว้ ณ ที่นี้

(2) สังคมล้อมรัฐ

ในภาพนี้ กลไกอำนาจรัฐ แม้จะมีอยู่ก็มีใช้กลไกที่มี “อำนาจเหนือสังคม” หากอยู่ภายใต้อำนาจของศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่สามารถกดดันให้รัฐเปลี่ยนแปลงเหตุผลและโครงสร้างดั้งเดิมให้เป็นเหตุผลและโครงสร้างที่เอื้ออำนวยต่อเป้าหมายและความต้องการของกลุ่มต่างๆ ในสังคมได้ กรณีนี้จึงเรียกว่า “สังคมล้อมรัฐ” ซึ่งหมายถึงการที่พลังนอกกลไกอำนาจรัฐ เป็นพลังที่นำการเปลี่ยนแปลงภายในสังคม จนในที่สุดพลังที่ผลักดันการเปลี่ยนแปลงนั้น ส่วนหนึ่งได้เข้าไปยึดกุมอำนาจรัฐเสียเอง โดยมีพันธมิตรร่วม (alliance) จากกลุ่มทางสังคมต่างๆ ซึ่งได้แปรสภาพเป็นกลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีเป้าหมาย นโยบายและ/หรือผลประโยชน์ที่ชัดเจน มีการจัดตั้งองค์กรที่เป็นระบบ มีทรัพยากรที่นำมาใช้เพื่อแสวงหาอิทธิพลและอำนาจในทางการเมือง และมีระบบการติดต่อสื่อสารที่ระหว่งกันเอง และกับประชาชน

ในภาพข้างต้น จะเห็นได้ว่าในทวิแบบ “สังคมล้อมรัฐ” นั้นมิได้หมายความถึงสังคมในแง่ของประชาชน หรือกลุ่มประชาชนทั้งหลาย หากหมายถึง บางกลุ่มที่มีลักษณะเป็นกลุ่มยุทธศาสตร์ (strategic groups) ดังกล่าวข้างต้น กลุ่มยุทธศาสตร์นี้อาจมีลักษณะทางชนชั้นหรือไม่เป็นชนชั้นก็ได้ (เช่น กลุ่มนักธุรกิจที่เป็นระดับผู้จัดการหรือผู้บริหารที่ไม่ได้เป็นเจ้าของตนเอง แต่เป็นผู้บริหารทุน) กลุ่มยุทธศาสตร์ที่อาจเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มเชื้อชาติ ภูมิภาค ศาสนา ภาษา ความศรัทธา-ความเชื่อ กลุ่มปัญญาชน นิสิตนักศึกษาก็ได้

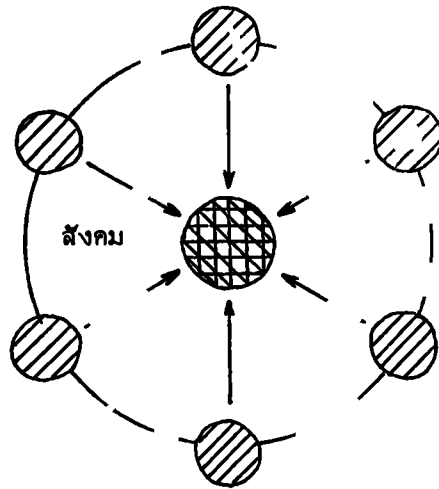
กลุ่มยุทธศาสตร์ที่กล้าแข็งสามารถ “ล้อมรัฐ” ได้นั้นหมายถึง ความสามารถที่จะต้านพลังกดดัน และแรงควบคุม-คุกคามของกลไกอำนาจรัฐด้วย จึงจะสามารถใช้อิทธิพลและอำนาจกำหนดให้กลไกอำนาจรัฐดำเนินการเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายอันหลากหลายของกลุ่มเหล่านี้ได้

การล้อมรัฐโดยพลังทางสังคม จึงหมายถึงการที่กลุ่มยุทธศาสตร์กลุ่มหนึ่งกลุ่มใด หรือแนวร่วมพันธมิตรของหลายกลุ่มสามารถใช้กลไกของรัฐ ไม่ว่าจะในทางตรงหรือทางอ้อมให้เป็นประโยชน์ต่อเป้าหมายของตน การใช้กลไกของรัฐในทางตรงได้แก่การที่กลุ่มยุทธศาสตร์สามารถกุมอำนาจทางการเมืองไว้ได้ และมีสมรรถนะพอเพียงที่จะใช้ระบบราชการพลเรือนทหาร เป็นเครื่องมือของตนได้ มิใช่ตกเป็นเครื่องมือของกลไกของรัฐ

ในกรณีที่อำนาจทางการเมืองตกอยู่ในมือของกลุ่มยุทธศาสตร์หลายกลุ่ม ก็จะต้องมีการตกลงต่อรองกันในเรื่องเป้าหมายหลักที่จะสะท้อนถึงความปรารถนาและผลประโยชน์ของพันธมิตรเหล่านั้น

โดยสรุปแล้ว “สังคมนิยมรัฐ” จึงทำให้รัฐและกลไกของรัฐเป็นกลาง หรือเป็นเครื่องมือของสังคมนิยมมากกว่าที่รัฐและกลไกของรัฐจะเป็นฝ่ายริเริ่ม นำและกระทำการ ทั้งนี้มิได้หมายความว่ารัฐและกลไกของรัฐจะไม่มีบทบาทเสียเลยทีเดียว หากเป็นบทบาทรองมิใช่บทบาทหลัก ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมนิยม

(3) สังคมร่วมรัฐ

ตัวแบบนี้ อธิบายสภาพการณ์ภายหลังที่สังคมนิยมพัฒนาไปอีกระดับหนึ่งแล้ว คือ หลังจากที่ได้มีกลุ่มยุทธศาสตร์เกิดขึ้นภายในสังคมนิยมและผ่านสภาพ “สังคมนิยมรัฐ” ไปแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ พหุประชาธิปไตย (polyarchy) ที่กลุ่มยุทธศาสตร์ มีอำนาจมากนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่อระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การมีส่วนร่วมและความสามารถในการเข้าถึง (accessibility) อำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบาย นานวันเข้าระบอบประชาธิปไตยกลับปล่อยให้ประชาชนส่วนหนึ่งที่ขาดอิทธิพลและอำนาจ ห่างไกลไปจากวงอำนาจ และมิได้มีส่วนร่วมในทางสังคมนิยมและเศรษฐกิจอย่างแท้จริง แม้ว่าจะมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบของการมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง และมีสิทธิเสรีภาพทางการเมืองอย่างเต็มที่ก็ตาม แต่ขาดการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมนิยม เพราะพหุประชาธิปไตยก่อให้เกิดการสร้างสถาบันและวัฒนธรรมแบบบรรษัทนิยมขึ้น โดยมหาชนมิได้เข้าร่วมในการเป็นเจ้าของบรรษัท (ทั้งที่เป็นบรรษัทภายในชาติ และข้ามชาติ) แต่อย่างไร

ดังนั้นสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงเป็นสิทธิเสรีภาพทางการเมืองเป็นอันดับแรก

ปัญหาที่กล่าวนำไปสู่การเรียกร้องจากกลุ่มยุทธศาสตร์และประชาชนผู้ค้อยพลังอำนาจและอิทธิพลให้รัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการกับปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคม-เศรษฐกิจ ตลอดจนปัญหาความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรและสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตมากขึ้น รัฐจึงเข้ามาแทรกแซงสังคมมากขึ้น

อย่างไรก็ดี บทบาทของรัฐในการแทรกแซงสังคมนี้ พิจารณาในแง่โครงสร้างและกิจกรรมแล้ว แตกต่างไปจากการแทรกแซงของรัฐ ในตัวแบบ “รัฐล้อมสังคม” เพราะในตัวแบบแรกนั้น สังคมยังไม่มีภารกิจตั้งเป็นกลุ่มยุทธศาสตร์ และมีพัฒนาการทางสังคมเศรษฐกิจในระดับต่ำ ในตัวแบบ “สังคมร่วมรัฐ” นี้ สังคมได้มีโครงสร้างที่สลับซับซ้อนมีกิจกรรมและกระบวนการ ตลอดจนกฎหมาย กฎระเบียบต่าง ๆ มากมาย เป็นสังคมที่มีระดับความเจริญทางอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีสูง เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในระดับโลกและภูมิภาค

เมื่อรัฐมีบทบาทในการแทรกแซงสังคม สังคมจึงอยู่ในฐานะที่มีความกล้าแข็งทัดเทียมกับอำนาจรัฐ เราจึงเรียกกรณีนี้ว่าเป็นสังคมร่วมรัฐ คือ มีการโต้ตอบกลับจากสังคม (ทั้งจากกลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีอำนาจ กลุ่มยุทธศาสตร์ที่ยังค้อยอำนาจและจากประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ) ทั้งนี้เพราะการแทรกแซงของรัฐเกิดขึ้นในสภาพการณ์ที่ผ่านพ้นระดับการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองขึ้น “สังคมล้อมรัฐ” ไปแล้ว

อาณาบริเวณของความสัมพันธ์

อาณาบริเวณของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม ทั้ง 3 ตัวแบบ ได้แก่ อาณาบริเวณด้านการพัฒนา อาณาบริเวณด้านความมั่นคง และอาณาบริเวณด้านการมีส่วนร่วม

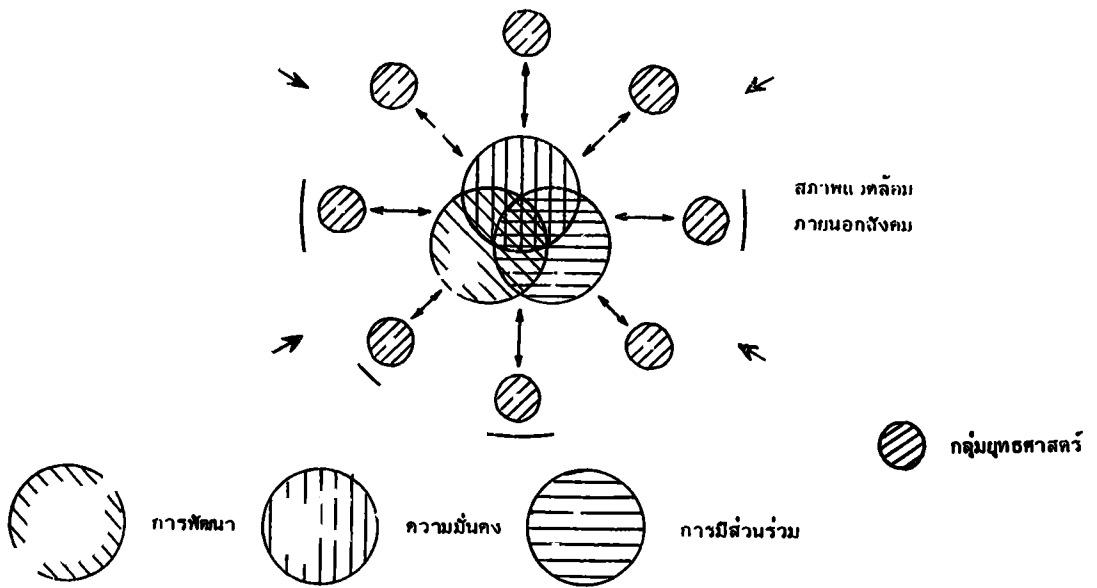
แม้ว่าในทางแนวคิดเราจะแยกอาณาบริเวณทั้งสามออกจากกันเพื่อให้เห็นมิติแต่ละมิติก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้วอาณาบริเวณทั้งสามมีความคาบเกี่ยวซ้อนกันอยู่

เมื่อเรากล่าวถึงอาณาบริเวณของแต่ละมิติ เราจึงหมายถึงกิจกรรมที่อาจจะพูดได้ว่า ด้านหลักของกิจกรรมนั้นอยู่ในมิติใด ทั้งนี้หมายความว่าด้านรองของกิจกรรมนั้นอาจมีอีกมิติหนึ่งหรือ

อีกสองมิติเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ในสัดส่วนที่มากน้อยต่างกัน แต่การที่จะระบุได้ว่า กิจกรรม ก. อยู่ในมิติความมั่นคง ย่อมหมายความว่าส่วนใหญ่ของกิจกรรมนั้นกระทำโดยโครงสร้างที่เป็นโครงสร้างต้านความมั่นคง

ไตรลักษณ์รัฐ

ไตรภาค ของเหตุผลแห่งรัฐ ก่อให้เกิดโครงสร้างและกิจกรรมที่เชื่อมโยงรัฐกับสังคม 3 ด้าน หรือ 3 มิติด้วยกัน ดังภาพ

โครงสร้างและกิจกรรมของรัฐทั้งสามด้านนี้เกิดจากเหตุผลสามด้านของรัฐดังกล่าวมาแล้ว ในปัจจุบันเรารู้จักลักษณะของรัฐ 3 ด้านนี้ในนามของ การพัฒนา การมีส่วนร่วม และความมั่นคง

การพัฒนา เป็นคำใหม่แต่ก็บ่งบอกถึงเหตุผลหลักดั้งเดิมคือ การแสวงหาความสุขด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มีมากที่สุด สำหรับคนจำนวนมากที่สุด ลำดับขั้นและวิถีของการพัฒนาจะเป็นอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับประวัติความเป็นมาของแต่ละสังคม สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของสังคม ลักษณะด้านต่าง ๆ ของสังคม เช่น ลักษณะทางทรัพยากรธรรมชาติและมนุษย์ ตลอดจนระบบสังคม--วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และการเปลี่ยนแปลงการโต้ตอบกับการเปลี่ยนแปลง

การมีส่วนร่วม ในความหมายนี้ เป็นคำกลาง ๆ มิได้หมายถึงประชาธิปไตยแบบหนึ่งแบบใด หากหมายถึง การมีสิทธิ-หน้าที่-มีส่วนร่วมแบบรอบด้าน คือ ทั้งทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ และการเมือง

ความมั่นคง เป็นสิ่งที่ใกล้กับสัญชาติญาณของมนุษย์มากที่สุด และเป็นเหตุผลดั้งเดิมของรัฐที่ก่อให้เกิดโครงสร้างที่ประกอบกิจกรรมอันต่อเนื่องยาวนาน ความมั่นคงจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของรัฐและสังคม

การพัฒนาและการคลี่คลายของไตรลักษณ์รัฐในสังคมตะวันตก

สังคมทุกสังคมมีโครงสร้างที่กระทำหน้าที่เพื่อสนองตอบต่อความต้องการพื้นฐานสามมิตินี้ ในสังคมตะวันตกการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งก่อให้เกิดการปรับตัวของระบบเศรษฐกิจที่ใช้ปัจจัยการผลิต บวกกับเทคโนโลยีในการสร้างความสุขสมบูรณ์ให้แก่ประชาชนนั้น ได้มีการปรับโครงสร้างทางอำนาจการเมืองการปกครองให้รองรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม พร้อม ๆ กันไปด้วย พัฒนาการที่สำคัญก็คือพลังที่เร่งขยายมิตินั้นเป็นพลังคนละส่วนกับพลังที่อยู่ในโครงสร้างของมิตินี้ความมั่นคง ดังนั้นศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจจึงแยกตัวออกอย่างเด่นชัดจากศูนย์อำนาจดั้งเดิมคือระบบราชการและระบบการรักษาความมั่นคง (กองทัพ)

มิตินี้ของการมีส่วนร่วม จึงเป็นส่วนสำคัญที่ประสานและสร้างความต่อเนื่องให้กับการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมที่เน้นความสำคัญของทุน แรงงาน และเทคโนโลยี เพื่อให้มีความชอบธรรมทางการเมือง ระบอบประชาธิปไตย จึงเกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนของพลังหลักด้านการพัฒนา (เศรษฐกิจ) มากกว่าเกิดจากการขับเคลื่อนหรือการปรับตัวของพลังหลักด้านความมั่นคง (การเมือง-การบริหาร)

หลังจากมีการพัฒนานี้เองที่กดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของมิตินี้ความมั่นคง กล่าวคือ โครงสร้างของมิตินี้ความมั่นคงเดิม ซึ่งเป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครองของกลุ่มผู้นำเก่า ได้ถูกแปรเปลี่ยนให้กลายเป็นโครงสร้างทางการเมืองของมิตินี้การพัฒนา (โครงสร้างทางเศรษฐกิจ) และเป็นเครื่องมือของมิตินี้การพัฒนา ส่วนโครงสร้างเดิมของมิตินี้ความมั่นคงนั้น ก็ได้ถูกใช้ไปในทางการเมืองการปกครอง หรือเพิ่มพูนความมั่นคงของสังคม ในบางกรณีก็กลายเป็นเครื่องมือในการแสวงหาและรักษาอำนาจนิยมไว้

มิตินี้ของการมีส่วนร่วมที่มีอยู่ในสังคมตะวันตก หลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจระยะแรก ๆ นั้น เป็นเพียงการเปิดเวทีการมีส่วนร่วมของกลุ่มยุทธศาสตร์เท่านั้น ต่อมาเมื่อระบอบนี้ดำรงอยู่จนมีสถาบันที่ทำหน้าที่เชื่อมประสานผลประโยชน์ ระหว่างกลุ่มยุทธศาสตร์เก่ากับกลุ่มยุทธศาสตร์ใหม่ได้เป็นปึกแผ่นจน “มีความเป็นสถาบัน” แล้วจึงได้เกิดการขยายมิตินี้การมีส่วนร่วมออกไปสู่ประชาชนโดยทั่วไป

ในระยะแรกเริ่มของระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมจึงเป็นการมีส่วนร่วมของ *ตัวแทน* (กลุ่มยุทธศาสตร์) มิใช่การมีส่วนร่วมของ *ผู้แทน* อย่างไรก็ตามระบบตัวแทนที่จำกัดวงแคบนี้เมื่อมีการขยายสิทธิทางการเมืองกว้างออกไป ระบบตัวแทนจึงได้พัฒนาไปเป็นระบบ *ผู้แทน* ทั้งนี้โดยมีกลไกเดิมของระบบตัวแทน ซึ่งได้แก่พรรคการเมืองเป็นสถาบันสำคัญในการทำหน้าที่ดังกล่าว

ดังนั้น นอกจากระยะเวลาอันยาวนานที่เอื้ออำนวยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปรับตัวของไตรลักษณ์รัฐในสังคมตะวันตกแล้ว ยังมีประเด็นที่สำคัญยิ่งอีก ประเด็นที่อธิบายการที่ประชาธิปไตยได้มีบทบาทเป็นมิตินี้หลักที่นำการเคลื่อนไหวของรัฐในสังคมตะวันตก คือ

(1) เมื่อกลุ่มยุทธศาสตร์ใหม่ (พ่อค้า อุตสาหกรรม ชนชั้นกลาง) สามารถเข้าไป “มีส่วนร่วม” (ตามคำขวัญที่ว่า No taxation without representation) ในการกำหนดนโยบายการสร้าง ความมั่งคั่งให้แก่ “สังคม” แล้ว กลุ่มยุทธศาสตร์ใหม่ได้มีกลไกทางการเมืองเป็นของตนเอง โดยกลไกนี้มีได้เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ (ซึ่งเป็นกลไกทั้งการเมือง-การปกครอง-การบริหารของกลุ่มยุทธศาสตร์เก่าในระบอบเก่า)

ดังนั้น กลไกทางการเมืองของกลุ่มยุทธศาสตร์ใหม่ จึงอาศัยกติกาใหม่ (ระบอบประชาธิปไตย) สร้างสรรค์สถาบันทางการเมือง (พรรคการเมือง) ขึ้น การพัฒนาของพรรคการเมืองจึงเป็นพื้นฐานสำหรับกลุ่มยุทธศาสตร์ใหม่ใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้ความเป็นตัวแทนของตน (ในระยะเวลาที่ช่วงชิงแข่งขันกับกลุ่มยุทธศาสตร์ในระบอบเก่า) มีความชอบธรรมมากขึ้น ด้วยการให้มีสิทธิเลือกตั้งทั่วไป (universal suffrage) โดยพรรคการเมืองของกลุ่มยุทธศาสตร์ใหม่นั้นเองเป็นกลไกสำคัญในการระดมประชาชนผู้ไร้สมบัติให้เข้ามาสนับสนุนระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นกลไกทางการเมืองของกลุ่มยุทธศาสตร์ผู้เป็นเจ้าของสมบัติ ความชอบธรรมของระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้กลไกและระบอบเศรษฐกิจของกลุ่มยุทธศาสตร์ใหม่มีความชอบธรรมไปด้วย

กระบวนการแปรเปลี่ยนจาก *ความเป็นตัวแทน* มาเป็น *ความเป็นผู้แทน* จึงมีความหมายและความสำคัญอย่างยิ่งของพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจ-ระบบการเมือง ความเป็นตัวแทนกับความเป็นผู้แทน สอดกันสนิทแนบแน่นด้วยระบบเลือกตั้งแบบแบ่งเขตผู้แทนคนเดียว (single district) อันก่อให้เกิดความเสมอภาคทางการเมือง (one man, one vote) ไม่ว่าผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะมีสถานภาพทางสังคม-เศรษฐกิจอย่างไร

ความเสมอภาคทางการเมืองที่เกิดจากระบบเลือกตั้งกติก การมีพรรคการเมืองและผู้สมัครรับเลือกตั้งที่แสวงหาความสนับสนุนจากกลุ่มประชาชนผู้ไร้สมบัติ และกลุ่มยุทธศาสตร์ทั้งหลายก็ตัดสินแล้วแต่เอื้ออำนวยให้การสร้างความชอบธรรม (legitimation) ของระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยกับคู่แข่งของระบอบนี้ คือ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นไปได้อย่างต่อเนื่องเว้นแต่ในภาวะผิดปกติ เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกที่ควบคู่ไปกับการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เกิดระบอบฟาสซิสต์และนาซีขึ้นเท่านั้น แต่เมื่อพ้นภาวะวิกฤตไปแล้ว การฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยก็กระทำได้ไม่ยากนัก

ความแข็งแกร่งของคู่แข่ง (ระบอบประชาธิปไตย-ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม) เกิดจากการที่สองมิติ (การมีส่วนร่วม + การพัฒนา) สามารถประสานกันได้ ทั้งในระดับบน (ระหว่างกลุ่มยุทธศาสตร์) ในระดับกลาง (ระหว่างกลุ่มยุทธศาสตร์กับประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง) และในระดับล่าง (ระหว่างประชาชนภายในชุมชนเล็กๆ หรือท้องถิ่น) เพราะในระดับล่างสุด ก็มีระบบตัวแทน-ผู้แทน รองรับอยู่ในรูปแบบของการปกครองตนเอง

(2) การพัฒนาตามข้อ (1) มีผลทำให้สถาบันทางการเมืองและระบบการเมืองสามารถยกสถานภาพและฐานะทางสังคม-การเมืองให้สูงขึ้นสู่ระดับเหนือสถานภาพของกลไกรัฐดั้งเดิม (ระบบราชการพลเรือนและทหาร) ได้ เพราะมิติกำหนดความเจริญของสังคมได้รับการผลักดันโดยกลไกนอกอำนาจรัฐ มิใช่โดยกลไกอำนาจรัฐ ดังนั้น สถาบันทางการเมือง-พรรคการเมือง จึงมีความชอบธรรมสูง เพราะได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าสามารถนำสังคมให้อยู่รอด-ปลอดภัย ร่มเย็น-เป็นสุข อยู่ดี-มีสุข และอยู่อย่างมีส่วนร่วม-มีศักดิ์ศรีมาได้ โดยผ่านภาวะวิกฤต เช่น การสงคราม ความตกต่ำทางเศรษฐกิจ ความระส่ำระสายทางสังคมมาได้ โดยมีกลไกของรัฐ (ระบบราชการพลเรือน-ทหาร) เป็นเพียงส่วนหนึ่ง และเป็นส่วนรอง มิใช่เป็นส่วนใหญ่ หรือส่วนหลัก ที่จรรโลง และทำให้สังคมเจริญก้าวหน้า

นอกจากโครงสร้างทางการเมืองจะเกิดขึ้นได้โดยมิได้ถูกสร้างขึ้นโดยกลไกของรัฐแล้ว โครงสร้างทางการเมืองยังได้ปฏิบัติภารกิจจนได้รับการยอมรับว่ามีความชอบธรรม *ทั้งในแง่ของการดำรงอยู่ และในแง่ของการมีอำนาจและความรับผิดชอบต่อประชาชน* โดยมีระบบราชการพลเรือนและทหาร เป็นฝ่ายปฏิบัติภารกิจตามนโยบายอีกด้วย

(3) การพัฒนาของระบบตัวแทนที่สมานกับระบบผู้แทน ซึ่งแยกโครงสร้างออกอย่างเด็ดขาดจากกลไกของรัฐ มีผลทำให้กลไกทางการเมือง สามารถพัฒนาระบบอุดมการณ์ซึ่งแท้เดิมเป็นเพียงนามธรรม และเป้าหมายในการต่อสู้กับอุดมการณ์ และระบอบการเมือง-การปกครองดั้งเดิม ให้เป็นระบบอุดมการณ์ที่มีกลไกเป็นของตนเอง มีพลังอำนาจทัดเทียมหรือยิ่งกว่ากลไกอุดมการณ์ของรัฐ

การที่ภายในสังคมมีกลไกอุดมการณ์ของสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมช่วยทำให้เกิดระบบความคิด-ความเชื่อ คุณค่า ทศนคติ ที่สอดคล้องกับกระแสหลักทางการเมือง-เศรษฐกิจ คือ กระแสประชาธิปไตย และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม กลไกอุดมการณ์นอกกรอบราชการนี้เป็นพลังสำคัญของกระบวนการกล่อมเกลารวมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่สืบทอด กู้แฝด หรือ สองมิตินี้ได้กล่าวมาแล้วให้ดำรงอยู่ได้ ตลอดจนมีสมรรถนะในการปรับเปลี่ยนเพื่อลดความตึงเครียด-ความขัดแย้งที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคมได้ เช่น การปรับเปลี่ยนนโยบายสังคม-เศรษฐกิจ จากการสนองความต้องการ-ผลประโยชน์เฉพาะภายใน

วงแคบของกลุ่มยุทธศาสตร์ ให้เป็นการสนองตอบต่อความต้องการ-ผลประโยชน์ของประชาชน นอกกลุ่มยุทธศาสตร์ อันได้แก่แก่นักของรัฐธรรมนูญ และการที่มีการเน้นการรักษาสังแวดล้อม-เพิ่มพูนคุณภาพชีวิต มีระบบสวัสดิการ และประกันทางสังคมที่ดี ส่งเสริมสิทธิ-เสรีภาพของกลุ่มชนที่มีได้รับสิทธิ-เสรีภาพในขั้นตอนแรก ๆ ของการพัฒนาแบบตัวแทน-ผู้แทน (กลุ่มสตรี และเด็ก ชนกลุ่มน้อย เป็นต้น)

ที่กล่าวมาแล้วเป็นการสรุปประเด็นหลัก ๆ ของการพัฒนาและการคลี่คลายของไตรภาคของเหตุผลแห่งรัฐ (หรือการมีและดำรงอยู่ของรัฐ) ซึ่งเป็นการคลี่คลายทั้งในแง่ ลำดับความสำคัญของเหตุผล โครงสร้าง และโครงสร้างย่อย การประสานตัวและการสืบทอด กลไกทางการเมือง และความสามารถในการปรับเปลี่ยนเพื่อรับกับความตึงเครียดและความขัดแย้งที่ก่อกวนอยู่

ข้อสรุปเชิงทฤษฎี

การหยิบยกเอาพัฒนาการ และการคลี่คลายขยายตัวของ มติทั้งสามในสังคมตะวันตก มาวิเคราะห์นี้ย่อมนำเข้าสู่ข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่สำคัญ คือ ในขณะที่สังคมตะวันตกปัจจุบัน เช่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา กลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย เป็นสังคมที่มีติด้านความมั่นคง การพัฒนา และการมีส่วนร่วมซ้อนกันเกือบสนิท เพราะมีการเชื่อมโยงระหว่างเหตุผลของรัฐกับเป้าหมายของพลังนอกกลไกอำนาจรัฐ การแปรเปลี่ยนทั้งทางค่านิยมการณณ์ โครงสร้างและหน้าที่ของความเป็นตัวแทนไปสู่ความเป็นผู้แทนของสถาบันทางการเมือง ในระดับบนสุดทำให้เกิดความชอบธรรมและความสามารถในการ สืบทอดอุดมการณ์-องค์กร ของ ระบอบการเมืองที่แยกตัวออกมาจากระบอบราชการ แต่ในสังคมเกษตรกรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมกึ่งอุตสาหกรรมนั้น มติทั้งสามนี้ยังมีอาณาบริเวณที่แยกกันอยู่ มีโครงสร้างที่เฉพาะเจาะจงและแข่งขัน-ขัดแย้งกันมากกว่าที่จะร่วมมือ-ประสานกัน มีอุดมการณ์เฉพาะส่วนที่ขัดแย้งกันและยังคงแสวงหาความชอบธรรมเฉพาะตัวมากกว่า ความชอบธรรมทั่วค่าน์ที่สำคัญก็คือ *กลไกรัฐได้กระทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสังคมมาเป็นเวลานาน* ก่อนที่กลไกทางการเมืองในระบอบใหม่จะเกิดขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ระบอบใหม่ที่เกิดขึ้นกลับเกิดจากกลไกรัฐส่วนที่ก้าวหน้ากว่ากลไกรัฐที่ล้าหลังในระบอบเก่า แต่มิได้เกิดจากพลังทางสังคม นอกกระบอบราชการ *ทวิภาวะทางการเมือง* จึงเป็นลักษณะเด่นของความสัมพันธ์ทางการเมืองในสังคมที่มีมติทั้งสามยังคงแยกจากกัน ทำให้เกิดการกระจายตัวที่ไม่

มีจุดสมานฉันท์ (Conflicting dispersion) มากกว่า การกระจายตัวแบบ สมานฉันท์ (Consensual dispersion) อาการที่บ่งบอกโรคนี้ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของกติกาหลัก (รัฐธรรมนูญ) ที่มีหลายครั้ง และยังมีมีฉันทานุมัติระหว่างกลุ่มยุทธศาสตร์และกลไกอำนาจรัฐ การปฏิวัติรัฐประหาร ความรุนแรง-ระส่ำระสายทางการเมือง วิกฤติหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านความชอบธรรมทุกระดับ (ระบบและระบอบคณะรัฐบาลและผู้นำ ความเชื่อมั่นในระบบราชการและเจ้าหน้าที่) และการสืบทอดอำนาจ

ด้วยเหตุนี้เอง สิ่งทีนักวิชาการตะวันตกเรียกว่า “ความเป็นสถาบัน” จึงเกิดขึ้นได้ยาก ในส่วนที่อยู่นอกกลไกของรัฐ ในขณะที่เดียวกัน ระบบราชการก็ไม่สามารถอ้างความชอบโดยไร้เงื่อนไขได้ ดังนั้น ระบอบราชการเองก็ยังไม่สามารถแปรเปลี่ยนความเป็นตัวแทนให้กลายเป็นความเป็นผู้แทนได้ แต่พลังนอก ระบบราชการก็ยังขาดความต่อเนื่องและการนำกติกาแบบประชาธิปไตยมากรอบบนโครงสร้างสังคม ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ตามตัวแบบ “รัฐล้อมสังคม” มีผลทำให้เกิดความสับสน และการแข่งขันเกี่ยวกับการเป็นตัวแทนและความเป็นผู้แทน ในลักษณะที่กลไกของรัฐ (ระบบราชการพลเรือนและทหาร) จะอ้างความเป็นตัวแทนของผลประโยชน์แห่งชาติ และกล่าวหาว่า สถาบันทางการเมือง เช่น สมาชิกแทนราษฎร พรรคการเมือง กลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์ เป็นเพียงตัวแทนของผลประโยชน์ที่เฉพาะส่วน มิใช่ทั้งหมดทุกส่วน จึงไม่อาจอ้างความชอบธรรมในฐานะผู้แทนที่แท้จริงของประชาชนได้

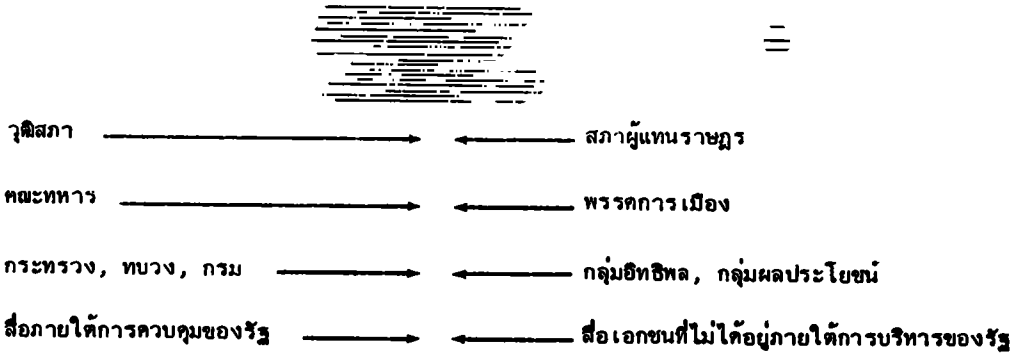
ทวิภาวะที่เกิดขึ้น คือ การมีการเมืองสองกระแส แข่งขันกันที่จะเป็นตัวแทนและผู้แทนผลประโยชน์ของชาติ และผลประโยชน์ของชาตินี้ก็มีได้เกิดจากเหตุผลด้านเดียว หากเกิดจากเหตุผลสามด้านและมีเป้าหมาย โครงสร้าง และกิจกรรมในอาณาบริเวณของทั้งสามมิติ คือ การพัฒนา ความมั่นคง และการมีส่วนร่วม โดยมีทั้งสามนี้ ทั้งกระแสระบอบราชการกับกระแสระบอบนอกราชการต่างแข่งขัน-ช่วงชิง การสนับสนุนจากกลุ่มยุทธศาสตร์และประชาชนอยู่ โดยแต่ละระบอบต่างมีระบบตัวแทน และผู้แทนของระบอบ

ผลที่เกิดขึ้นก็คือ การที่แต่ละระบอบไม่อาจมีความชอบธรรมเด็ดขาดสมบูรณ์ โดยปราศจากการดำรงอยู่ของอีกระบอบ และอีกกระแสหนึ่งได้ ระบอบกึ่งราชการ หรือกึ่งเผด็จการ-กึ่งประชาธิปไตย จึงเป็นภาพสะท้อนของความขัดแย้ง-การประสานตัวของสองระบอบ-สองกระแสนี้ ดังภาพ

ทวิภาวะทางการเมือง

กระแสรอบบอบราชการ

กระแสอนุรักษ์ราชการ

ภาพข้างบนเป็นภาพจำลองของการผสมผสาน ระหว่างสองระบบ-สองกระแสที่ต่างมีเหตุผล เป้าหมายของการดำรงอยู่ โครงสร้าง กิจกรรม และทรัพยากรของตนเอง สิ่งเหล่านี้ขัดแย้งกัน และประสานกัน

ไตรลักษณ์รัฐไทย

รายละเอียดเกี่ยวกับไตรลักษณ์รัฐไทย ข้าพเจ้าได้สาธยายไว้ในบทที่ 3 ของหนังสือรัฐ (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2530 หน้า 184-277) แล้ว ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวอีก เพราะวัตถุประสงค์ของการเสนอในปาฐกถานี้ เป็นการเสนอทฤษฎีระบบการเมืองไทย ข้าพเจ้าจึงจะเสนอข้อคิดเชิงทฤษฎีนี้ ประเด็นใหญ่ๆ คือ

1. การนำไตรลักษณ์ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมมาเป็นแก่นแกนของการสร้างตัวแบบระบบการเมือง ต่างไปจากตัวแบบของระบบการเมืองตะวันตก ที่เป็นกระแสหลักอย่างไร
2. ตัวแบบนี้จะใช้ศึกษาระบบการเมืองอื่นๆ นอกจากระบบการเมืองไทยได้หรือไม่อย่างไร
3. ตัวแบบไตรลักษณ์รัฐนี้ เป็นตัวแบบทางโครงสร้างตามที่มีผู้วิเคราะห์ไว้ หรือเป็นตัวแบบที่ผสมผสานระหว่างตัวแบบทางอุดมการณ์ โครงสร้าง-หน้าที่ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง

1. ความแตกต่างจากทฤษฎีระบบ, ทฤษฎีภาวะทันสมัยและทฤษฎีการพัฒนาทางการเมือง กระแสหลัก

1.1 ทฤษฎีทางการเมืองของ David Easton ซึ่งต้องการเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้นได้ เน้นโครงสร้าง-หน้าที่ โดยมีได้นำเอาปัจจัยด้านอุดมการณ์ และเหตุผลของรัฐมารวมไว้ในตัวแบบ จึงมีผลทำให้ตัวแบบมีลักษณะเป็นกลไกและสถิตย์จนเกินไป เพราะขาดมิติทางประวัติศาสตร์ด้วย

ในประการที่สอง กล้องกลาง หรือ ระบบการเมืองตามตัวแบบของ Easton นั้น คือ การเมืองที่เป็นระบบแล้ว และเป็นการเมืองกระแสเดียวภายใต้ระบอบการเมืองชนิดเดียว (ซึ่งอาจจะเป็นระบอบใดก็ได้ แต่เป็นระบอบที่มีสถาบันทางการเมืองสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ)

ในประการที่สาม ตัวแบบของ Easton เน้นเสถียรภาพของระบบมากจนเกินไป กล่าวคือ ปัจจัยทุกอย่างที่มีความสัมพันธ์และอันตรกิริยาต่อกันนั้น ต่างมุ่งสู่เป้าหมายหลัก คือ การทำให้ระบบสามารถดำรงอยู่ได้ เสมือนหนึ่งองคภาพของมนุษย์ ซึ่งแต่ละส่วนต่างทำหน้าที่เพื่อให้ระบบโดยส่วนรวมคงอยู่ได้ หากส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ทำหน้าที่ ระบบก็อยู่ไม่ได้ ดังนั้นการทำหน้าที่ของโครงสร้างย่อยต่าง ๆ นี้ จึงประกอบกันเข้าเป็นกระบวนการทางชีวภาพของ ระบบการเมือง และกระบวนการนี้เองที่ Easton เรียกว่า การแจกจ่ายคุณค่าโดยอำนาจอันชอบธรรมของรัฐ

ดังนั้น ตัวแบบของ Easton จึงเป็นตัวแบบที่ขาดความสามารถในการอธิบายพลวัตของการเปลี่ยนแปลง เพราะการเน้นทฤษฎีระบบแบบชีวภาพมากเกินไป ทำให้ตัวแบบของเขาผูกติดอยู่กับความสามารถในการดำรงอยู่ของระบบการเมือง เหมือนกับความสามารถในการดำรงชีพขององคภาพในตัวของมนุษย์

ตัวแบบของ Easton จึงอธิบายระบบการเมืองที่ผ่านพ้นสภาวะวิกฤตด้านหลัก ๆ ของการเมืองมาแล้ว คือ วิกฤตความชอบธรรมของอำนาจรัฐ เพราะตัวแบบของเขาเกิดจากสมมติฐานที่ว่า มีอำนาจอันชอบธรรมที่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมยอมรับอยู่แล้ว ให้ทำการแบ่งปันแจกจ่ายคุณค่าภายในสังคม จึงให้คำจำกัดความการเมืองว่า "The authoritative allocation of values in society"

สมมติฐานนี้เกิดจากผลของวิวัฒนาการทางสังคม-เศรษฐกิจ และการเมืองในสังคมตะวันตก ที่ระบบการเมืองพัฒนาขึ้นมาจากความขัดแย้งทางสังคม-เศรษฐกิจ จนในที่สุดกลายเป็น

เป็นเครื่องมือของพลังทางสังคม-เศรษฐกิจทั้งหลาย ในการกำหนดและทบทวนกติกา และนโยบายหลักด้านต่าง ๆ เพื่อลดความขัดแย้งทางสังคม-เศรษฐกิจ ดังนั้น ระบบการเมือง จึงปฏิบัติหน้าที่อยู่ภายในสังคมที่มีความเห็นพ้องต้องกันในกติกาหลักทางการเมือง

สมมติฐานนี้เป็นจุดหลักที่ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย เพราะในสังคมหลายสังคมนั้น ปัญหาหลักของการเมืองที่ทำให้การเมืองยังไม่เป็นระบบหรือทำให้ “ระบบการเมือง” เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา นั้น ได้แก่ การขาดฉันทานุมัติ (consensus) ในเรื่องกติกาหลักทางการเมือง การที่ส่วนบางส่วนในสังคมไม่ยอมรับอำนาจทางการเมืองที่มีอยู่ในห้วงเวลาหนึ่งว่า เป็นอำนาจที่ชอบธรรม (authority) ทำให้อำนาจทางการเมืองมีสถานภาพเป็นเพียง อำนาจ (power) ของกลุ่ม ๆ หนึ่งที่ไม่สามารถจะสร้างความต่อเนื่อง และการยอมรับในแหล่งที่มาของอำนาจ ตลอดจนการใช้อำนาจนั้นได้ ปัญหานี้เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ (leadership) และการสืบทอดภาวะผู้นำทางการเมือง (political leadership succession) ทั้งนี้เนื่องจาก การไม่ยอมรับในอำนาจนำไปสู่ความพยายามที่จะต่อต้าน และโค่นล้มอำนาจนั้นอยู่ตลอดเวลา ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งหมายความว่า การต่อต้านอาจปรากฏในลักษณะของการไม่ให้ความร่วมมือกับอำนาจรัฐ การปลุกปั่นไม่ซ่องแวมกับกิจกรรมทางการเมือง การไม่เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง แม้แต่การไปใช้สิทธิออกเสียงลงคะแนน เป็นต้น โดยสรุปก็คือ อำนาจ “อันชอบธรรม” นั้น มิใช่ความชอบธรรมที่ปราศจากเงื่อนไข (unconditional legitimacy, เสียเลยทีเดียว

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะแยกแยะการเมืองออกเป็น 2 ระดับ และแยกการเมือง และระบบการเมืองตามตัวแบบของ Easton ออกจากการเมืองระดับที่ยังแก้ ปัญหาพื้นฐานทางความขัดแย้งด้านสังคม-เศรษฐกิจ ไม่ตก นั่นคือ การเมืองที่ยังคงเวียนว่ายอยู่ในวัฏจักรของ *ความขัดแย้งที่มีลักษณะยืดเยื้อ*

ความขัดแย้งที่ยืดเยื้อนี้ เป็นสิ่งที่ตัวแบบของ Easton อธิบายไม่ได้ เพราะ *ผลของความขัดแย้งมีลักษณะชั่วคราว* และไม่เป็นที่ยุติกติกาทางการเมือง จึงไม่ได้สะท้อนถึง ฉันทานุมัติที่ถาวร กติกาทางการเมืองมีลักษณะเป็นเพียงเสี้ยวเดียว (partial) ของกระบวนการชีวิตทางการเมืองทั้งหมด เพราะส่วนอื่น ๆ ของสังคมไม่เห็นด้วย และไม่ยึดถือกติกาดังกล่าว เนื่องจากเห็นว่า เป็นกติกาของกลุ่มที่บีบบังคับครอบงำสังคม มากกว่ากติกาของสังคมที่ทุก ๆ ส่วนของสังคมยอมรับ

ในสังคมตะวันตกที่มีระบบการเมือง ตามความหมายของ Easton นั้น กติกาหลักเป็น กติกาที่ส่วนข้างมากของสังคมยอมรับ ความชอบธรรม (legitimacy) ของระบบการเมืองและ อำนาจอันชอบธรรม (authority) ของรัฐจึงมีขึ้นได้เป็นเหตุให้โครงสร้างทั้งหลายที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ ทางการเมืองมีความเป็นสถาบัน เพราะมีความต่อเนื่องยาวนาน และเป็นที่ยอมรับจาก ทุก ๆ ส่วนหรือส่วนข้างมากของสังคม แต่ในสังคมที่กำลังพัฒนา โดยเฉพาะสังคมที่เคยตกเป็น อาณานิคมมาก่อนอำนาจอันชอบธรรมมักจะมีกำลังบังคับเป็นหลักในการสนับสนุน-จรรโลงอำนาจ นั้นไว้ มากกว่าที่จะเป็นการยอมรับความชอบธรรมแห่งอำนาจนั้นด้วยความเต็มใจ กล่าวอีกทาง หนึ่งก็คือ เป็นการยอมรับอำนาจแบบ “จำใจ” มากกว่า “เต็มใจ”

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การแยกวิเคราะห์การเมือง 2 ระดับนี้ ย่อมเป็นคุณต่อการ ทบทวนทฤษฎีระบบการเมืองของนักรัฐศาสตร์ตะวันตก เพราะนักรัฐศาสตร์ตะวันตกนั้นมักเริ่ม จากการนำเอาการเมืองในระดับที่สองมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์การเมืองในระดับที่หนึ่ง และมี หลักคิดว่า การพัฒนาทางการเมืองหมายถึง การที่การเมืองเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญมากล้ายกับ ลักษณะของระบบการเมืองในระดับที่ 1 ข้าพเจ้าไม่ได้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมซึ่ง เป็นอีกประเด็นหนึ่ง ข้าพเจ้าต้องการทำความเข้าใจเท่านั้นว่า การเมืองในสังคมที่กำลังพัฒนานั้น มีลักษณะเฉพาะในตัวของมันเอง คงได้กล่าวมาแล้วข้างต้นในการเสนอตัวแบบ “ไตรลักษณ์รัฐ”

ในประการที่สี่ ตัวแบบของ Easton กำหนดอาณาบริเวณของระบบการเมืองที่ชัดเจน และมีสถาบันทางการเมืองที่มีโครงสร้าง และหน้าที่ ๆ เฉพาะเจาะจง

ในเรื่องนี้ปัญหาที่มีอยู่ 2 ประการใหญ่ ๆ คือ ในเบื้องต้น อาณาบริเวณทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมนั้น แยกลำบาก เพราะคาบเกี่ยวกันอยู่เสมอ เพราะอาณา บริเวณเหล่านี้ไม่ใช่อาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ที่มีลักษณะทางกายภาพ แต่เป็นอาณาบริเวณที่ผู้คน กลุ่มคน เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ฯลฯ ที่มีบทบาทหลากหลาย ซึ่งมีความสัมพันธ์ และอันตร กิริยาต่อกัน กล่าวคือ เป็นอาณาบริเวณของมนุษย์ ดังนั้น จึงเป็นอาณาบริเวณของพฤติกรรมที่สลับ ซับซ้อน ไม่ใช่กลุ่มกิจกรรมที่เป็นสถาบัน บังคับบุคคล และกลุ่มคน เท่านั้น

ในประการที่สอง ตัวแบบไตรลักษณ์รัฐ ชี้ให้เห็นว่ามีอาณาบริเวณ 3 ด้านที่ครอบ ครอบกันอยู่ และโครงสร้างทางการเมือง-การบริหาร ในการเมืองของสังคมบางสังคม ได้กำหนด

บทบาทของสถาบันมากกว่าหนึ่งบทบาท เช่น กองทัพอินโดนีเซีย ใช้หลักนิยม *ทวิภาวะ* (dual functions) คือ ภาระด้านการป้องกันประเทศ กับภาระในการพัฒนาสังคม เพราะถือว่า กองทัพเป็นทั้งกลไกของรัฐ และพลังทางสังคมที่สำคัญที่จะต้องมีบทบาทในการชี้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วย

ดังนั้น การกำหนดอาณาบริเวณของระบบการเมืองจึงมีปัญหา ข้าพเจ้าได้เสนอแนวทางที่แตกต่างออกไปคือ การคำนึงถึงตรีมิติ หรือ มิติทั้งสามของชีวิตทางสังคมแทน

1.2 ทฤษฎีภาวะทันสมัย มีเจ้าทฤษฎีหลายท่านซึ่งมีแนวความคิดต่าง ๆ กันไปในรายละเอียดแต่ส่วนใหญ่จะมีทัศนะว่า สังคมที่ทันสมัยกับสังคมที่ล้าหลังมีคุณลักษณะต่างกัน และสามารถมีนโยบายที่เข้าไปแทรกแซงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เพื่อลดลักษณะล้าหลัง และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ และปริมาณให้สังคมที่ล้าหลัง กลายเป็นสังคมที่ทันสมัยได้ โดยสรุปก็คือ มีลักษณะพิเศษและปัจจัยกลุ่มหนึ่งที่ประกอบกันเป็นภาวะทันสมัย กับภาวะไม่ทันสมัย การเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนา คือ การลดลักษณะและปัจจัยที่ก่อให้เกิดความล้าหลังออกไปให้ได้

ทฤษฎีภาวะทันสมัยมีปัญหา เพราะมิติกำหนดวัฒนธรรม-ประเพณี ตลอดจนภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ดูจากรูปแบบเป็นเรื่องของความล้าหลัง ความมั่งงาย แต่เมื่อศึกษาให้ลึกซึ้งถึงหน้าที่และบทบาทในการสมานชุมชน และการจัดการกับสภาพแวดล้อมภายใต้เงื่อนไขของการขาดเทคโนโลยีสมัยใหม่แล้ว ก็พบว่าสิ่งที่ดูเพียงรูปแบบว่าล้าหลัง--ไม่ทันสมัยนั้น มีประโยชน์ มีบทบาทและหน้าที่ในทางสร้างสรรค์มากกว่าทำลาย

1.3 ทฤษฎีการพัฒนาทางการเมืองนักรัฐศาสตร์ตะวันตกมัก จะละเลยปัญหาพื้นฐานดังกล่าวนี้ โดยทั่วไปถือว่า ปัญหาเรื่องฉันทานุมัติ อำนาจและอำนาจอันชอบธรรม ภาวะผู้นำ และการสืบทอดอำนาจทางการเมือง เป็นปัญหาของระบบการเมืองที่จะต้องพัฒนาด้วยการสร้างสถาบันทางการเมือง กล่าวคือ หลังจากการยอมรับสมมติฐานหลักของ Easton แล้ว จึงมามองปัญหาเหล่านี้ งานของ Gabriel Almond และ James S. Coleman, *The Politics of Developing Areas* (1960) เป็นงานที่เด่นชัดที่สุดในการต่อยอดและนำตัวแบบของ Easton มาใช้

การที่ Almond ซึ่งรับอิทธิพลของ Weber และ Parsons ได้ดัดแปลงงานชิ้นแรกของเขา “Comparative Political Systems”, *Journal of Politics* XVIII, August, pp. 391-409) มาเป็นบทนำในหนังสือ *The Politics of Development Areas* “Introduction : A Functional Approach to Comparative Politics”, pp. 3-64) และต่อมาปรับปรุงอีกเรื่อย ๆ เป็นระยะ ๆ คือ ในปี 1965 มี “A Developmental Approach to Political Systems”, *World Politics* XVII, January, pp. 183-214; ปี 1968 เสนอเรื่อง “Political Development Analytical and Normative Perspectives” (ต่อมาพิมพ์ใน Almond, *Political Development: Essays in Heuristic Theory*, 1970, pp. 273-303) และหลังสุดเสนอเรื่อง “Determinancy-Choice, Stability-Change : Some Thoughts on a Contemporary Polemic in Political Theory ระหว่างปี 1969-1970 ใน *Government and Opposition* V (winter) pp. 22-40 นั้นแสดงว่า Almond เองก็เกิดปัญหาในการนำเอาทฤษฎีมีระบบ และตัวแบบระบบการเมืองของ Easton มาใช้ จนในที่สุด Almond ต้องยอมรับว่าจะต้องมีการนำเอาประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์มาใช้อย่างเป็นระบบ โดยใช้เป็นจุดเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์ด้านระบบ-หน้าที่ นอกจากนั้นก็ต้องใช้การวิเคราะห์เชิงปริมาณระดับข้อมูลรวบรวม และการวิเคราะห์ของตัวแบบ “ทางเลือกที่มีเหตุผล” (rational choice analysis) ในจุดที่เหมาะสมเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางการพัฒนาด้วย

การที่ Almond ใช้เวลาถึง 14 ปีในการทำความเข้าใจกับพลวัตรของสังคมที่เขาเรียกว่า “กำลังพัฒนา” นั้น ก็เพราะธรรมชาติทางระบบคิดของนักวิชาการตะวันตกยังไม่อาจสลัดแอกของทฤษฎีระบบได้นั่นเอง นอกจากนั้นก็ยังมีความคิดที่ว่า ระบบการเมืองที่พัฒนานั้นจะต้องเป็นการเคลื่อนไหวไกลจากความไม่มีเหตุผล ไปสู่ความมีเหตุผลมากขึ้นเรื่อย ๆ

โดยสรุปแล้ว ปัญหาสำคัญของทฤษฎีนี้ได้แก่ การผูกติดอยู่กับระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยตะวันตกว่าเป็นระบบการเมืองที่พัฒนาและพึงปรารถนามากจนเกินไป ทำให้มีอคติกับระบบการเมืองแบบอื่น ๆ ทฤษฎีนี้หากไม่เน้นถึงการพัฒนาทางการเมืองด้วยการสร้างสรรค์สถาบันทางการเมืองก็จะวิเคราะห์ถึงความเสื่อมโทรมทางการเมืองที่เกิดจากการที่ส่วนย่อยของระบบการเมืองมีระดับความเป็นสถาบันทางการเมืองต่ำ นอกจากนั้นเมื่อไม่สามารถอธิบายปัจจัยเชิง

ปริมาณได้ก็หันไปใช้การอธิบายด้านวัฒนธรรมการเมือง ซึ่งก็ต้องประสบปัญหาแบบเดียวกับนักทฤษฎีภาวะทันสมัย ในการแปลความหมาย ความคิด-ความเชื่อ ทักษะคติและพฤติกรรมทางการเมือง ปัญหาสำคัญของทฤษฎีการพัฒนาการเมืองก็คือ การเน้นเหตุผล-เป้าหมายของระบบการเมือง ในมิติของประชาธิปไตย หรือการมีส่วนร่วมมากจนละเลยเหตุผล-เป้าหมายในมิติอื่นที่เป็นประเด็นปัญหาทั้งประเภทพื้นฐาน และปัญหาการเปลี่ยนแปลงในสังคมหลายสังคม

ทฤษฎีของข้าพเจ้าจึงแตกต่างไปจากทฤษฎีกระแสหลักทั้งหลาย เพราะตัวแบบระบบการเมืองไตรลักษณ์ ได้นำเอาอุดมการณ์-เหตุผลของรัฐกับเป้าหมายของกลุ่มยุทธศาสตร์ และความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์-เหตุผลของรัฐกับเป้าหมายของรัฐ กลุ่มยุทธศาสตร์ ประชาชนมาเป็นปัจจัยสำคัญ ตลอดจนมีมิติทางประวัติศาสตร์ที่อธิบายความสัมพันธ์ 3 รูปแบบระหว่างรัฐกับสังคม ตัวแบบนี้จึงไม่มีลักษณะเป็นกลไกและมีพลวัตร

ในประการที่สอง ตัวแบบของข้าพเจ้ามีสมมติฐานว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ระบบการเมือง” นั้นมิได้มี “ความเป็นระบบ” เหมือนกับเครื่องยนต์หรือ องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต หากมี “ความไม่เป็นระบบ” มากกว่าความเป็นระบบ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ระบุ กล้องกลาง หรือโครงสร้าง-กระบวนการแปรรูป แต่ประการใด เพราะข้าพเจ้าเห็นว่าในหลายสังคมมี “การเมือง” มากกว่าหนึ่งระบบ-หนึ่งกระแส ข้าพเจ้าจึงเสนอกรณี *ทวิภาวะทางการเมือง* ขึ้นแทน ระบบและเอกภาวะทางการเมืองในแง่ที่ข้าพเจ้าเห็นว่า การสลายตัวและการก่อรูปของโครงสร้างย่อมมีอยู่ตลอดเวลา และมีลักษณะเคลื่อนไหวสูง การกำหนดกล้องกลางให้เป็น “ระบบการเมือง” จึงก่อให้เกิดความเข้าใจผิดในสาระสำคัญและธรรมชาติของการเมือง

ในประการที่สาม ข้าพเจ้าเห็นว่าตัวแบบระบบการเมืองของ Easton ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการให้คำนิยามการเมืองว่าเป็น “การแบ่งปันสิ่งที่มีความสำคัญในสังคมโดยอำนาจรัฐที่ชอบธรรม” นั้น เป็นการเมืองที่พ้นระดับของการต่อสู้แข่งขันเพื่อช่วงชิงการมีอำนาจในการกำหนดกติกาการแบ่งปันไปแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าในสังคมหลายสังคม โดยเฉพาะสังคมที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ท้องถิ่นอย่างมากรั้น เนื้อแท้ของการเมืองคือ การต่อสู้-แข่งขันช่วงชิงอำนาจ (ซึ่งไม่ถาวรต่อเนื่อง และไม่เคยได้รับการยอมรับว่าชอบธรรม) เพื่อกำหนดการแบ่งปันคุณค่าภายในสังคม ซึ่งไม่เหมือนกับคำจำกัดความของ Easton เสียเลยทีเดียว

ในประการที่สี่ ข้าพเจ้าเห็นว่าอาณาบริเวณของระบบการเมือง-เศรษฐกิจ-สังคม นั้นไม่ชัดเจน และสถาบันที่เรียกว่าสถาบันทางสังคม สถาบันทางเศรษฐกิจ และสถาบันทางการเมืองต่างมีบทบาทหลากหลายซ้อนกันมากขึ้น นอกจากนั้นการเสนอมิติ 3 มิติของข้าพเจ้า ย่อมช่วยให้ตัวแบบระบบการเมืองมีความชัดเจนมากขึ้น เพราะข้าพเจ้าใช้คำว่า ความมั่นคง การมีส่วนร่วม และการพัฒนา ซึ่งเป็นการเน้นทั้งอุดมการณ์ โครงสร้าง หน้าที่ และทรัพยากรทางการเมืองที่มีการนำมาใช้ในมิติทั้งสามนี้ แทนที่จะกล่าวอย่างกว้าง ๆ ถึงอาณาบริเวณทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ดังที่นักทฤษฎีต่าง ๆ นิยมใช้กัน นอกจากนั้นตัวแบบนี้ยังสามารถอาศัยข้อมูล สถิติ วัตถุประสงค์เชิงปริมาณ ในแง่ของขอบวงล้อและน้ำหนักที่กิจกรรมในมิติแต่ละมิติสัมพันธ์กันด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับทฤษฎีภาวะทันสมัยนั้น ตัวแบบระบบการเมืองของข้าพเจ้าปลดออกจากความคิดของการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพสมบูรณ์ กล่าวคือ ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยว่าในสังคมและโลกแห่งความเป็นจริงจะมีการเปลี่ยนแปลงแบบเด็ดขาด ที่ภาวะเก่าถูกทดแทนโดยภาวะใหม่หรือคุณสมบัติใหม่อย่างสิ้นเชิง แม้ว่านักรัฐศาสตร์บางท่านจะได้กล่าวถึงลักษณะผสมของระบบการเมือง แต่ก็เป็นการอธิบายที่ต้องการชี้ให้เห็นว่า หากมีการพัฒนาทางการเมืองในระดับสูงขึ้นไปแล้ว ลักษณะด้านความไม่พัฒนาที่เคยผสมอยู่นั้นจะลดความสำคัญลงไป นอกจากนั้นก็ได้มีการเน้นถึงความเป็นไปได้ของระบบการเมืองแบบไฮบริด คือในตัวของมันเองมีลักษณะเฉพาะเป็นพิเศษและสามารถดำรงอยู่ได้ ตอบสนองความต้องการได้ตามสภาพของมัน ตัวอย่างเช่น มัจฉานูซึ่งเกิดจากหนุมานกับนางสุวรรณมัจฉา เป็นต้น มัจฉานูจึงไม่ใช่สิ่งมีชีวิตที่จะต้องถูกกีดกันว่าไม่ทันสมัย เพราะจะเป็นปลาที่ไม่ใช่ เป็นลิงก็ไม่เชิง แต่เมื่อเอ่ยถึงมัจฉานู เราก็มองว่าเป็นอะไร มีลักษณะเด่นเฉพาะที่ผสมผสานจากแบบพิมพ์ที่ต่างกัน ข้อสำคัญไม่ได้อยู่ที่ความเป็นลิงหรือความเป็นปลาของมัจฉานู แต่อยู่ที่ความเป็นมัจฉานูต่างหาก ดังนั้น การตกผลึกหรือความเป็นสถาบันของระบอบกึ่งราชการ (หรือจะเรียกว่าระบอบกึ่งเผด็จการหรือกึ่งประชาธิปไตยก็แล้วแต่) จึงเป็นข้อเสนอของข้าพเจ้าที่ไม่ได้ยึดติดอยู่กับความทันสมัยหรือความไม่ทันสมัย

เมื่อมาถึงทฤษฎีการพัฒนาทางการเมือง ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่าผูกติดอยู่กับประชาธิปไตยเพียงมิติเดียวมากเกินไป ตัวแบบของข้าพเจ้าจึงได้ให้ความสำคัญแก่มิติทั้งสามคือ ความมั่นคง การพัฒนา และการมีส่วนร่วม ที่สำคัญก็คือ ข้าพเจ้าให้ความหมายของการมีส่วนร่วม

แบบรอบด้าน ไม่ใช่เฉพาะแต่การมีส่วนร่วมทางการเมือง หากเป็นการมีส่วนร่วมในทางสังคม วัฒนธรรม ทางเศรษฐกิจ และทางการเมือง ควบคู่กันไป

การเสนอตรีมิติ หรือไตรลักษณะของระบบการเมืองนี้ ช่วยให้เรารู้ถึงสมรรถนะของระบบการเมืองได้เช่นกัน และอาจจะดีกว่าหลักเกณฑ์ปัจจุบันที่นิยมวัดโดยแบ่งสมรรถนะออกเป็นด้านการนำเอาทรัพยากรในสังคมมาใช้ (extractive capability) การควบคุมค้ำกฏระเบียบ (regulative capability) การแจกแจง (distributive capability) การมีและใช้สัญลักษณ์ (symbolic capability) และการตอบสนอง (responsive capability) เพราะเมื่อนำเอามิติทั้งสามมาเป็นภาพรวมของระบบการเมืองแล้ว แต่ละมิติก็มีสมรรถนะขั้นต่ำที่จำเป็นจะต้องดำรงไว้เพราะความต้องการ-ความคาดหวังของกลุ่มยุทธศาสตร์และประชาชน ในการที่จะสัมพันธ์กับกิจกรรม 3 ด้านนี้มีที่แตกต่างกันออกไป ทั้งในระดับความกว้างขวาง และความเข้มข้น (ทั้งทางราบและทางตั้ง)

2. การประยุกต์ใช้กับระบบการเมืองอื่น ๆ

ข้าพเจ้าเห็นว่าตัวแบบระบบการเมืองนี้อย่างน้อยใช้ในการวิเคราะห์ สังคมการเมืองของประเทศเกษตรกรรม กึ่งอุตสาหกรรมได้เช่น สังคมของอินโดนีเซีย พม่า มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะประเทศเหล่านี้มีวิวัฒนาการของการเผชิญกับปัญหาพื้นฐานสามด้าน และการเปลี่ยนแปลงทั้งสามด้านควบคู่กันไป คือ ด้านความมั่นคง ด้านการพัฒนา และด้านการมีส่วนร่วม บริบทของแต่ละสังคมทำให้การแยกตัวและการประสานของแต่ละมิติมีความแตกต่างกันไป ระเบียบสังคมใหม่ของอินโดนีเซียที่มีพรรค Golkar และกองทัพเป็นองค์หลักก็ดี สังคมนิยมแบบพม่าก็ดี นโยบายภูมิบุตร และพันธมิตรทางการเมือง UMNO ก็ดี และอำนาจประชาชนที่กำลังหาทางออกในฟิลิปปินส์ก็ดี ล้วนแล้วแต่เกิดจากความขัดแย้ง-การประสานตัวของมิติทั้งสามนี้ด้วยกันทั้งสิ้น

เนื่องจากเรื่องนี้จะต้องมีรายละเอียดอีกมาก ข้าพเจ้าจึงขอฝากข้อสังเกตไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน

3. ตัวแบบนี้เป็นตัวแบบทางโครงสร้างจริงหรือ

ถ้าข้าพเจ้าศึกษียู่กับทฤษฎีระบบแบบ Easton และ Coleman ข้าพเจ้าก็จะเผชิญกับปัญหาอย่างเดียวกับนักรัฐศาสตร์ทั้งสอง คงได้กล่าวไว้ในรายละเอียดแล้ว

ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ เป็นทฤษฎีที่พัฒนามาจากชีววิทยา ซึ่งเมื่อนำมาใช้กับระบบการเมืองแล้ว ก็จับเอา ระบบการเมืองมาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ก่อให้เกิดความเป็นสถาบัน หรือที่เรียกว่า โครงสร้างชั้น โครงสร้างนี้ได้แก่กระบวนการของชีวิตทางสังคมอันประกอบด้วยกิจกรรม และอันตรกิริยาของมนุษย์ และกลุ่มทางสังคม

การเน้นการศึกษาสถาบันและกลุ่มนำไปสู่การเน้นการศึกษาเฉพาะโครงสร้างได้ และการศึกษาดังกล่าวก็อาจนำไปสู่ความคิดเกี่ยวกับความสมมูลที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพของโครงสร้างย่อยๆ ได้เช่นกัน แนวคิดเช่นนี้ผูกพันอยู่กับ สำนักคิดพหุนิยม

ตัวแบบของข้าพเจ้าต่างไปจากตัวแบบโครงสร้าง-หน้าที่ และได้เน้นการเข้าสู่ภาวะสมมูล ตัวแบบไตรลักษณ์รัฐ เป็นตัวแบบที่เสนอถึงการที่รัฐมีความสัมพันธ์และความขัดแย้งกับสังคม (state-in conflict with society) และยังมี ความขัดแย้งภายในรัฐเองระหว่างกลไกของรัฐ อีกด้วย (state-in conflict with itself)

ในแง่ตัวแบบไตรลักษณ์รัฐ จึงมิใช่แนวการศึกษาแบบเน้นรัฐ (state-centric) แต่เพียงด้านเดียว แต่เน้นที่สังคม (society-centric) อีกด้วย

แม้ตัวแบบไตรลักษณ์รัฐ จะแยกแยะระหว่างรัฐ กับสังคม แต่ก็ต่างกับความคิดของ Hegel ซึ่งแยก state กับ civil society โดยเห็นว่า เอกภาพระหว่างรัฐกับสังคมพลเมืองจะเกิดขึ้นได้โดยมีพัฒนาการผ่านสถาบันต่างๆ ข้าพเจ้าเห็นว่า รัฐกับสังคมไทยอาจจะอยู่ในความเคลื่อนไหวที่ไม่สามารถบรรลุเอกภาพสมบูรณ์ได้ เพราะความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงที่มีทั้งมีภายในสังคมเอง และมีติดต่อกับที่ประกอบด้วยพลังเหนือการควบคุมของพลังภายในสังคม

และตัวแบบนี้ก็ต่างไปจากความคิดของมาร์กซ ซึ่งเห็นว่าในระบบทุนนิยมนั้น รัฐแยกตัวออกจากสังคมพลเมือง เพราะปัจเจกบุคคลในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมมีความแปลกแยก ไม่ผูกพันกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนั้น สังคมยังแตกแยกออกเป็นเสี่ยงๆ ที่ผลประโยชน์แต่ละส่วนต่างก็แข่งขัน-ขัดแย้งกัน ภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้ รัฐจึงกลายเป็นเครื่องมือของชนชั้นด้วยการที่รัฐให้ความชอบธรรมแก่สิทธิของปัจเจกบุคคลในการแสวงหาประโยชน์โดยผ่านการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งก่อให้เกิดความไม่สามัคคีกันในกลุ่มประชาชน และบ่อนทำลายความเสมอภาคของชุมชน

มาร์กซเห็นว่า ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา เป็นสิ่งที่มาชะลอความหายนะของสังคมนิยม เพราะเป็นการกำหนดมติที่ชนชั้นนายทุนยอมรับได้ และผู้ไร้ทุน แต่มีจำนวนมากก็มีสิทธิมีเสียง ในการต่อรอง อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยแบบนี้เป็นแบบกฎหมาย ไม่ใช่ประชาธิปไตยที่แท้จริง

มาร์กซเห็นว่า สังคมที่ปราศจากรัฐเป็นสังคมในอุดมคติ ชื่อนี้ไม่มีใครเคย และในอดีตกาลนั้น สังคมเผ่าชนที่ไม่มีสถาบันทางอำนาจรัฐ ในสังคมที่ไม่มีอำนาจรัฐนี้ จะไม่มีการแบ่ง แยกแจกแจงโครงสร้าง-หน้าที่ และบทบาทเพราะการกระทำดังกล่าวย่อมนำไปสู่การรวมศูนย์ อำนาจในที่สุด

ข้าพเจ้าเห็นว่า ในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมเต็มรูปแบบ รัฐแยกตัวออกจากสังคม พลเมืองจริง แต่ในระบบทุนนิยมที่ยังไม่พัฒนาเป็นทุนนิยมอุตสาหกรรม และยังมีส่วนการผลิต หลายวิถีผสมผสานกันอยู่ในสังคมชนบทนั้น แม้ว่าบางส่วนของรัฐ จะถูกยึดกุมโดยชนชั้นนายทุน แต่ก็ไม่ทั้งหมด เพราะพลังส่วนอื่นๆ โดยเฉพาะจากภายในกลไกของรัฐเอง มีส่วนสำคัญในการ บั่นทอน จำกัด ควบคุม และกำกับ พลังที่พัฒนาจากการเป็นเจ้าของทุน และการสะสมทุน

ทัวแบบไตรลักษณ์รัฐ จึงมิได้เน้นถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจว่าเป็นปัจจัยหลักในการกำหนด พัฒนาการของสังคม แต่ได้เน้นถึงความขัดแย้งและการประสานตัวระหว่างพลังต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน อยู่ภายใต้แนวความคิด โครงสร้าง และกิจกรรม 2 มิติด้วยกัน ทัวแบบนี้จึงไม่ได้มีภาพจำลอง เหมือนกับทัวแบบของ Easton ซึ่งเป็นแบบ input-output ตามทางขนาน หรือแบบมาร์กซ ซึ่งมีลักษณะเป็นชั้นบันได หากเป็นรูปกรวยสามมิติ ซึ่งการหมุนเวียนนั้นมันอยู่ และอาจหมุนขึ้นข้าง บน อยู่กับที่หรือหมุนลงข้างล่างก็ได้